

TRIADICKÁ KONCEPCIA ČLOVEKA - ÁNO, ALEBO NIE ?

JÁN LETZ, Katedra filozofie Fakulty humanistiky TU, Trnava

LETZ, J.: The Pros and Cons of the Triadic Conception of Humans
FILOZOFIA 55, 2000, No 1, p. 21

The paper examines the justifiability of the triadic structure of humans. On the ontological level the unialistic basis is sufficient. Neither does the triadic principle correspond to the ontic level, where the basic duality between the original (old) natural man and a new pneumatic one is valid. In this contradictory unity the old man serves as a visible symbol of the invisible new man, which is, however, questioned and veiled at the same time. The author sees a deeper meaning in this original biblical difference. He examines the main contemporary theories of the genesis of man and his structures (e. g. the theory of incarnate genesis, the theory of stratiform structure of man as the given, the theory of the organogenetic origins of man, the evolutionary theory of the origins of man's stratiform structure). The author is a defender of the latter, giving it creationary-evolutionary and experiential-emergent interpretation.

V predkladanej štúdií znovu nastolíme problém triadickej štruktúry človeka a poukážeme na neopodstatnenosť takejto štruktúry na ontologickej úrovni.

Objasnenie príbuzných pojmov a výrazov. Skôr, ako pristúpime k vlastnej analýze v otázke triadickej štruktúry človeka, objasníme nasledujúce pojmy a navzájom príbuzné výrazy:

trializmus, trialistický - značí členenie na tri časti, napríklad u človeka na telo, dušu a ducha ([1], 565);

triadizmus, triadický - spätosť troch prvkov v dialectickej triáde (myslíme tu širšie ako heglovsky koncipovanú triádu, ktorej základy položil už Proklos). V prípade človeka je to triáda telo (téza), duša (antitéza) a duch (syntéza). Konštituovanie triády telo-duša-duch možno chápať nielen vzostupne (v podstate evolučne), ale aj zostupne, inkarnatívne, ako kladenie ducha cez dušu (obraz) do tela. Vedomie človeka v zmysle tohto druhého chápania nie je **emergentom** z telovo-psychického života, ale **submergentom** ducha do telovo-psychického základu. Pritom každý takýto individuálno-personálny duch sa považuje za utvorený Božím Duchom. V tomto zmysle možno hovoriť aj o triadickej antropológii a o triadickej koncepcii človeka ([2], 426);

trichotomizmus, trichotomický, trichotómia - členenie niečoho na tri komponenty, ktoré sa vidlicovite rozbiehajú alebo organicky zo seba vyrastajú: zo základného komponentu vyrastá druhý komponent a ďalej z druhého komponentu, prípadne z prvého i druhého komponentu znova vyrastá tretí komponent. V prípade trichotomick-kej koncepcie človeka to značí toľko, že z tela (resp. na základe tela) vyrastá duša a z duše (resp. na základe duše) vyrastá duch ([1], 565; [2], 426; [3], 123; [4], 367);

trinitarizmus, trinitárny: členenie celku na tri prvky vo významovej štruktúre božskej Trojice. Zo základného, otcovského prvku vychádza druhý, synovský prvok

a ďalej zo spoločného otcovského a synovského prvku vychádza tretí prvok výsostne duchovnej povahy. Všetky tieto tri prvky sú rovnocenné a tvoria nerozdielnu jednotu. Trinitaristická koncepcia človeka vyjadruje v zásade toľko, že človek so svojim biologicko-živočíšnym základom tvorí substrát, na základe ktorého sa utvára psychično. Biologický a psychologický substrát človeka tvorí základňu, na základe ktorej je utvorený duch;

tripartizmus: zdôrazňuje trojčasťový celok, v ktorom časti sú prvotnejšie a základnejšie ako celok. Triparticistický koncept človeka, je koncept, v ktorom majú základný význam časti (telo a duša, prípadne telo, duša a duch), a nie celok. Napríklad diparticistický dualizmus A. Augustina značí toľko, že telo a duša sú samostatné substancie a zjednocujú a koordinujú sa len pri uskutočňovaní konania človeka. Môžeme povedať spolu so scholastikmi, že to nie je jednota *in esse*, ale len *in actu fieri*;

unializmus, unialistický (od lat. *unio* - jednota dosiahnutá zjednotením): trojčasťový celok, v ktorom celok je prvotnejší a základnejší ako časti. Unialistický koncept človeka je teda taký koncept, v ktorom prvotnou a základnou je jednota človeka a až potom prichádza do úvahy jeho členenie na dve, tri, prípadne aj na viacero častí. V zmysle unializmu človek je prednostne bytostne jednotný a až na báze tejto jednoty možno hovoriť o jeho triadickej štruktúre, ktorá teda nemá ontologickú, ale ontickú povahu.

Základný problém a dôvod nevyjasnenosti spočíva v tom, že k otázke duality či triality alebo unicity človeka sa nepristupuje prednostne z ontologického, ale z esencialistického hľadiska, teda viac-menej výhradne sa skúma **ontická štruktúra** človeka, a nie jeho **ontologická** či užšie bytostná **konštitúcia**. Tento základný filozofický postoj uplatňovaný voči človeku v dejinách filozofického myslenia a myslenia vôbec má zásadnejšie, univerzálne pozadie, a tým je tu čoraz väčšia tendencia, až napokon prepad do jednostrannosti esencialistickej ontológie a zabudnutie na bytie, a tým aj na existenciálnu ontológiu (M. Heidegger). Túto skutočnosť možno ukázať aj na vývine koncepcií triadickej antropológie.

Triadická antropológia z hľadiska ontickej štruktúry človeka. Všetky tieto koncepcie v dejinách opisujú prednostne ontickú štruktúru človeka, t.j. štruktúru pozostávajúcu z esenciálnych prvkov a ich vzťahov, ktoré sa síce vzťahujú na bytie, ale samé ho inak zakrývajú. Sú teda v podstate esencialistické.

Gnosticci rozoznávajú u človeka tri komponenty: soma (telo), psyché (dušu) a pneumu (ducha), pričom nevenujú náležitú pozornosť tomu, čo je ich svorníkom a jednotiacim základom. Novoplatonici (vrátane kresťanských novoplatonikov) preberajú od Aristotela jeho ponímanie vyššej mysle - *nús* a nahrádzajú ňou pneumu. Prevláda tu však prvotnosť jednotiaceho základu. Tak Proklos považuje za absolútne prvotné Jedno, v ktorom sa až sekundárne uplatňuje triadický proces. Tento myšlienkový postup aplikoval aj na človeka. Najprv je človek bytostné jedno, potom sa uskutocňuje v trojkomponentnosti tela, duše a ducha a nakoniec dochádza k návratu k jednému, ktoré sa však vyznačuje vyššou ontologickou plnosťou ako pôvodné jedno.

Mikuláš Kuzánsky aplikuje svoju metódu *coincidentia oppositorum* aj na človeka. Človek je primárne jedno (prírodný človek), potom sa zmieta v protikladnosti tela

a ducha (padlý človek) a nakoniec dospieva k vyššej jednote, ktorá sa utvára prostredníctvom duševna (človek na ceste k spáse). Podobne ako Kuzánsky uvažujú A. Günther ([5], 68-75) a C. G. Jung. Ešte pred Güntherom triadickú štruktúru človeka zastával rad nemeckých filozofov 19. storočia, napr. Goschel, Emnemoser, Morison a Delitzsch ([5], 780). Táto koncepcia však až u Günthera našla prepracovanejší výraz ([6], 68-75). Podľa neho prvotnými sú príroda a duch (vplyv Schellinga) a neskôr prístupuje dvojica ľudskej prirodzenosti a ducha. V druhej etape tohto procesu sa duch inkarnuje do prirodzenosti človeka a poľudštuje ju, no z druhej strany takto preutvorená prirodzenosť sa približuje k duchu. Takto sa v tretej etape utvára vzťah medzi duchom a prirodzenosťou, ktorý je vlastný psychično človeka. Tak sa cez psychično prirodzenosť človeka postupne povznesie do osobnosti človeka a jeho slobody. Podobne aj C. G. Jung prichádza na základe svojej triadickej koncepcie človeka k záveru, že k sebauvedomeniu človeka neprispieva len duch, ale i duša a telo. U posledných troch mysliteľov to možno vyjadriť aj tak, že duša či duševno je cesta i médium, cez ktoré a v ktorom dochádza k sebauvedomeniu ducha.

V 20. storočí prevládajú triadické koncepcie založené na vrstevnatosti štruktúry človeka. Tak N. Hartmann zastáva názor, že človek je entitou, v ktorej sa anorganická, organicko-psychická a duchovná vrstva kozmu dostali do vyššej systémovej jednoty. Nachádza v ňom systémovú jednotu anorganickej, organicko-biologickej a duševnej vrstvy, zatiaľ čo duchovno je v transcendentálnej opozícii k tomuto systému vrstiev a zjednocuje ich. V tejto súvislosti spomenieme kvadrialistickú vrstevnatú štruktúru človeka podľa B. Thuma ([7], 135-138). Thum rozlišuje vrstvu vegetatívnu, neosobne patickú, vrstvu individuálne centrovaneho "ja" a vrstvu personálno-duchovnú, pričom personálno-duchovná vrstva vlastne nie je vrstvou, ale transcendentálnou podmienkou možnosti existencie systémovej jednoty nižších troch vrstiev. Kallistos Ware ([8], 52-54) považuje triadickú koncepciu človeka za pôvodné chápanie človeka v ortodoxnej cirkvi. Ducha v tejto štruktúre interpretuje jednak ako ľudského ducha, jednak ako božského Ducha. Boží Duch je intímne prestúpený s ľudským duchom (hovoríme aj o prebožstvení ducha človeka a napokon i celého človeka) a umožňuje bytostné otváranie sa človeka Transcendencii.

Triadická antropológia z hľadiska pôvodu človeka a jeho štruktúr. Triadickú štruktúru nemôžeme náležite vysvetliť bez jej genézy. V minulosti i v súčasnosti existoval a existuje celý rad teórií genézy človeka a jeho dualistických, triadických alebo kvadrialistických štruktúr. Aspoň naznačíme niektoré z nich.

Teória inkarnatívneho pôvodu. Jej podstata je v tom, že duch existuje pred biologicko-psychickým substrátom budúceho človeka v osobitnom duchovnom svete a za určitých podmienok sa v ňom inkarnuje, čím ho naraz (Platón) alebo postupne v dejinnom vývine (Wilber Ken) ([9], 21-34) premieňa na človeka. Inkarnáciou ducha sa teda dosahuje najprv hominizácia a následne humanizácia. Duch v tejto funkcii má dvojitú úlohu: jednak vystupuje ako ten, kto sa uvedomuje v sebe, a jednak ako ten, kto má bytostnú silu sa inkarnovať, a tak hominizovať a humanizovať. V zmysle tejto teórie vznikli rozličné platónske, ezoterické až new-agistické koncepcie človeka.

Teória vrstevnatej štruktúry človeka ako danosti. V zmysle tejto koncepcie všetky systémovo zjednotené vrstvy človeka sú vopred dané a nemenia sa. Mení sa len kvalita systémového zjednotenia týchto vrstiev. Môže ísť o takúto dualistickú i trialistickú vrstevnatosť človeka. Pritom najnižšou vrstvou je vždy anorganická neživá vrstva, potom nasleduje organicko-biologicko-psychická vrstva a napokon duchovná vrstva. Ako príklad možno uviesť už spomínanú antropológiu N. Hartmanna. Nižšia vrstva pritom vždy determinuje vyššiu vrstvu, no na druhej strane vyššia vrstva je relatívne autonómnejšia ako nižšia vrstva. Vrstvou s najvyššou autonómnosťou je duchovná vrstva, vďaka ktorej je človek slobodný.

Teória organogenetického pôvodu vrstevnatej štruktúry človeka. Vrstevnatosť človeka má obdobnú štruktúru ako v predchádzajúcej teórii - iba s tým rozdielom, že táto štruktúra nie je od začiatku života človeka daná, ale sa postupne utvára v priebehu jeho prirodzeného rastu (tzv. rozvojovej ontogenézy). Toto utváranie prebieha tak, že nová vrstva povstáva vynáraním sa (emergenciou) z nižšej vrstvy. Tak napríklad duchovná vrstva je emergentom biologicko-psychickej vrstvy. Duch existuje len potenciálne alebo nanajvýš germinálne v imanencii biologicko-psychickej vrstvy (je tu akoby ukrytý v postieľke), no za určitých podmienok sa uskutoční, resp. explifikuje a vynorí sa. K takémuto vynoreniu dochádza na základe štruktúrálnej prestavby predchádzajúcich vrstiev, najmä bezprostredne susediacej vrstvy. Stúpencom tejto teórie je napríklad Jean Piaget. V jeho antropológii však duch ani iniciálne nie je daný (netvorí onticky autonómnú jednotku), ale sa ontogeneticky utvára z biologicko-psychického základu. Reflexia sa podľa neho objavuje na základe zrýchľovania senzomotorickej činnosti.

Teória evolučného pôvodu vrstevnatej štruktúry človeka. Treba rozlišovať evolúciu ľudského rodu a evolučnú ontogenézu jednotlivého človeka. Teraz sa upriamime na druhý typ evolúcie. V tomto prípade vyššie úrovne existencie človeka sa utvárajú evolučnou emergenciou z nižších úrovní, predovšetkým však z najbližšej úrovne. Aj keď k takejto emergencii dochádza na základe štruktúrálnej prestavby nižších úrovní (vrstiev), predsa to nepostačuje. K evolučnej emergencii dochádza na základe utvárania a utvorenia novej systémovej vlastnosti človeka, ktorá transcenduje imanenciu príslušného systému človeka. Tieto evolučné teórie sú v podstate dvojako druhu:

a) *teórie predpokladajúce, že emergent sa utvára čisto na základe možnosti príslušného systému* - sem patria teórie vytvorené na základe imanentistických systémových teórií;

b) *teórie predpokladajúce, že vznik emergentu je nevyhnutne podmienený trans-imanentno-imanentnou božskou silou (tzv. nisus)*, ktorá je hlavným hýbateľom evolúcie. Tým sa však nijako nepodceňuje význam systémových zmien iniciujúcich evolúciu. Tieto teórie však sú irelevantné bez kreačno-evolučnej interpretácie.

V intenciách týchto teórií je aj naše chápanie, no s tým rozdielom, že určujúcou nie je jednoduchá línia dvojstupňovej emergencie, ale emergencia na základe jednoty predchádzajúcich dvoch vrstiev. Ľudský duch je teda podľa toho **evolučným emergentom** substrátu, ktorý je neoddeliteľnou jednotou anorganicko-biologicko-psychického substrátu a ako relatívna transcendencia je k nemu v transcendentálnej opozícii. Takto

chápaný komplexný ľudský substrát je vlastne iníciaľne prirodzeným človekom a tento duch je v našom ponímaní **pneumou** (t.j. bytostne plným, teda nie intelektuálne redukovaným a bytostne vyprázdneným duchom), ktorá bola kreačno-evolučne utvorená na základe ontologickej transformácie tohto substrátu uskutočnenej cez existenciálne skúsenosti a poznávania - tzv. experiencie a kognoscencie ([10], 42-49). **Vidíme, že dipartitnú jednotu starý človek-pneuma nemôžeme zamieňať za triadickú jednotu telo-duša-duch.** Naša filozofická teória človeka teda nie triadická ani dualistická, ale **unialistická**, lebo v zmysle nej na začiatku ontogenézy tvoril pôvodný, starý (prirodzený) človek jednu celistvosť človeka a aj pneuma je v ktoromkoľvek štádiu svojej ontogenézy takouto celistvosťou nového človeka existujúceho ešte *in nuce*. Metodologická schéma utvárania nového človeka je podľa nás dialektická, ale **analektická** (výberovo zahŕňajúca na vyššej bytostnej úrovni) a nemôžeme ju interpretovať triadicky, ale musíme ju interpretovať trinitárne. Duša nie je antitézou tézy tela a duch nie je syntézou dosiahnutou na základe antitézy duše, ale je spoločným útvarom celého pôvodného (starého) človeka, existujúceho v nerozdielnej jednote jeho tela a duše. Preto to nie je ani duch v klasickom ponímaní, ale **pneuma**, ktorá je v zmysle trinitárnej antropológie **obrazom Ducha Božieho** (teologicky Ducha Svätého). Človek bol v zmysle biblickej antropológie stvorený na obraz Boha, no pri hlbšom porozumení ide o **obraz trojjedinného Boha**, teda jeho pneuma bola kreačno-evolučne utvorená predovšetkým na obraz Božieho Ducha. Toto chápanie dovoľuje porozumieť utváraniu človeka v úzkej väzbe na Ducha i na prírodu, ktorá v sebe zahŕňa, povedané spolu s Jungom, kolektívne nevedomie. Vždy teda treba mať na zreteli duchovnú a prírodnú predhistóriu vzniku človeka. Na záver možno povedať, že tento koncept človeka môže byť užitočný pre súčasné seba porozumenie a orientáciu človeka a vytvára teoretický základ i praktické východisko pre tzv. **pneumatickú antropológiu** v budúcnosti.

Otázka možnosti triadickej antropológie z hľadiska ontologickej konštitúcie bytia človeka. Pod ontologickou konštitúciou bytia rozumieme jeho vnútorné bytostno-princípové ustanovenie, ktoré má ontologickú prednosť pred ontickou štruktúrou bytia. Bytie človeka je z hľadiska aristotelovsko-tomistickej metafyziky určené dvojicou konprincípov **formy a látky**. Prítom tieto konprincípy nemožno interpretovať ako telo a dušu ani ako telesnosť a duševnosť, ale ako to, čo je bytostné, čo vôbec umožňuje, že niečo je telesné či duševné. Podobne je to v prípade ontologického princípu biblickej metafyziky - **bytostného znaku** alebo Božieho obrazu, ktorý ontologicky predchádza a zjednocuje každú podvojnúť tela a duše. A konečne, je to v zásade tak aj v prípade ontologických konprincípov nami koncipovanej kreačno-evolučnej ontológie [11], v ktorej sa konprincípmi potenciality a aktuality bytostne ustanovuje možnosť evolúcie bytia. V prípade človeka môžeme tieto konprincípy konkretizovať ako **iniciopneumu a genetický kód**, predsa však ešte nemajú explicitne charakter duchovnosti, resp. telesnosti, ale sú ontologickou podmienkou toho, aby sa **táto duchovnosť, resp. telesnosť mohla prejaviť a v evolučnej ontogenéze človeka sa v ich vzájomnom spolupôsobení ďalej rozvíjať**.

Na záver môžeme teda povedať, že z bytostnej konštitúcie človeka nevyplýva jeho triadická ontická štruktúra, ale skôr štruktúra dualistická (tela a duše). Nemôžeme

hovoríť z ontologického hľadiska o triadickej štruktúre telo-duša-duch, lebo tieto entity sú nesúmerateľné: telo a duša sú prejavom jednoty **pôvodného (starého) človeka**, zatiaľ čo duch (či lepšie pneuma) je prejavom **nového človeka** otvoreného svojmu eschatologickému završeniu. Nový a starý človek tvoria aktuálnu rozpornú jednotu, v ktorej na jednej strane starý človek je viditeľným symbolom neviditeľného nového človeka, no na druhej strane ho zakrýva a bráni mu v jeho duchovno-genetickom smerovaní k vyššej ľudskosti a eschatologickej naplnenosti.

LITERATÚRA

- [1] KRATOCHVÍL, J. - ČERNOCKÝ, K.- CHARVÁT, O.: Filosofický slovník. Brno, Občanská tiskárna 1937.
- [2] Filosofický slovník. Olomouc, FIN 1995.
- [3] BRUGGER, W.: Filosofický slovník. Praha, Naše vojsko 1994.
- [4] RAHNER, K. - VORGRIMLER, N.: Teologický slovník. Praha, Zvon 1996.
- [5] EISLER, R.: Wörterbuch der philosophischen Begriffe und Ausdrücke. Berlin, Ernst Siegfried und Sohn 1899.
- [6] KAMPITS, P.: Malé dějiny rakouské filosofie: A. Günther. Praha, Concordia 1995.
- [7] WARNACH, V.: Mensch. In: Handbuch theologischer Grundbegriffe. München, Kosel Verlag 1963.
- [8] WARE, K.: Cestou orthodoxie. Praha, Sít 1996.
- [9] WILBER, K.: Halbzeit der Evolution. Der Mensch auf dem Weg vom animalischen zum kosmischen Bewusstsein. Frankfurt an Main, Fischer Verlag 1997.
- [10] LETZ, J.: Filozofická antropológia. Bratislava, Charis 1994.
- [11] LETZ, J.: Metafyzika a ontológia. Príspevok k tvorbe kreačno-evolučnej ontológie. Bratislava, Charis 1993.

Prof. Ing. Ján Letz, PhD.
Katedra filozofie FH TU
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
SR